ऐन्द्रो विमदः, प्राजापत्यो वा,वासुक्रो वसुकृद्वा।अग्निः। गायत्री, १ एकपदा विराट्(एष मन्त्रः शान्त्यर्थं), २ अनुष्टुप्, ९ विराट्, १० त्रिष्टुप्

भद्रं नो अपि वातय मनः॥ १०.०२०.०१

भद्रम्- विश्वमङ्गळम्। मनः- चित्तम्। नः- अस्मदर्थम्। अपि वातय- आगमय ॥१॥

अग्निमीळे भुजां यविष्ठं शासा मित्रं दुर्धरीतुम्।

यस्य धर्मन्स्व१रेनीः सपर्यन्ति मातुरूधः॥ १०.०२०.०२

यस्य। धर्मन्- धर्मे। एनीः- प्रतिगन्त्र्यो भावनाः। मातुरूधः- जनन्याः क्षीरोपलब्धिस्थानमिव स्थितं वात्सल्यमयमिति भावः। स्वः- सूर्यमात्मानम्। सपर्यन्ति- परिचरन्ति। तम्। भुजाम्- पालकानामनुभवकराणां वा। यविष्ठम्- अतिशयेनाभिनवम्। शासा- धर्मशासनेन। मित्रम्- सखायम्। दुर्धरीतुम्- दुर्धरम्। अग्निम्- सर्वभूतहितक्रतुप्रतीकं पावकम्। ईळे- स्तौमि। ईड स्तुतौ ॥२॥

यमासा कृपनीळं भासाकेतुं वर्धयन्ति।भ्राजते श्रेणिदन्॥ १०.०२०.०३

यम्। कृपनीळम्- कर्मसदनं धूमादिमार्गमयम्। भासाकेतुम्- दीप्तप्रज्ञं अर्चिरादिमार्गमयम्। आसा- मन्त्रात्मकोपासनेन। वर्धयन्ति। सः। श्रेणिदन्- श्रेणीप्रदः। भ्राजते- भासते ॥३॥

अर्यो विशां गातुरेति प्र यदानड्दिवो अन्तान्।कविरभ्रं दीद्यानः॥ १०.०२०.०४

यत्- यदा। दिवो अन्तान्- नभस उत्कृष्टस्थानपर्यन्तम्। आनट्- व्याप्नोति। तदा। अर्यः- आर्यशीलः। विशाम्- जनानाम्। गातुः- मार्गभूतः। कविः- क्रान्तदर्शी। अग्निः। अभ्रम्- मेघं जडप्रतीकमपि। दीद्यानः- उद्दीपयन्। प्र एति- प्रकर्षेण गच्छति ॥४॥

जुषद्धव्या मानुषस्योर्ध्वस्तस्थावृभ्वा यज्ञे।मिन्वन्सद्म पुर एति॥ १०.०२०.०५

मानुषस्य- मनुष्यस्य। हव्या- चरुपुरोडाशध्यानभावनामयानि हव्यानि। जुषत्- सेवमानः। ऋभ्वा- उरुभासमानः। यज्ञे- उपासने। ऊर्ध्वः- उत्कृष्टः। तस्थौ। सद्म- वृत्राण्यावरणात्मकसदनानि। मिन्वन्- परिच्छिन्दन्। पुर एति- अस्माकं मार्गदर्शकः सन् गच्छति ॥५॥

स हि क्षेमो॑ ह॒विर्य॒ज्ञः श्रु॒ष्टीद॑स्य गा॒तुरे॑ति। अ॒ग्निं दे॒वा वाशी॑मन्तम्॥ १०.०२०.०६

सः- असौ। हि- खलु। क्षेमः- श्रेयस्करः। हविः- हव्यवाहकः। यज्ञः- उपासनभूतः। श्रुष्टीत्- शीघ्रमेव। अस्य- एतस्य। गातुः- मन्त्रः। एति- सरति। वाशीमन्तम्- मन्त्रयुक्तम्। अग्निम्। देवाः- देवता अनुसरन्ति ॥६॥

य॒ज्ञा॒साहं॒ दुव॑ इषे॒ऽग्निं पूर्व॑स्य॒ शेव॑स्य। अद्रेः॑ सू॒नुमा॒युमा॑हुः॥ १०.०२०.०७

यम्। अद्रेः- स्थैर्यप्रतीकस्य जडप्रतीकस्याश्मनः। सूनुम्- वत्सम्। स्थैर्यजं जडशरीरात् स्वं प्रकटयन्तमिति भावः। आहुः- ब्रुवन्ति। तम्। यज्ञसाहम्- यज्ञवाहकम्। अग्निम्- सर्वभूतहितक्रतुमभिलक्ष्य। पूर्वस्य- श्रेष्ठस्य। शेवस्य- सुखस्य प्राप्त्यर्थम्। दुवः- परिचरणम्। इषे- इच्छामि ॥७॥

नरो॒ ये के चा॒स्मदा विश्वेत्ते वा॒म आ स्यु॑ः। अ॒ग्निं ह॒विषा॒ वर्ध॑न्तः॥ १०.०२०.०८

ये के च। अस्मत्- अस्माकम्। विश्वा इत्- सर्वे। नरः- मनुष्याः। आ- समन्तात्। वामे- सुन्दरे अग्निदर्शने। स्युः- सन्ति। ते। अग्निम्- सर्वभूतहितक्रतुम्। हविषा- हव्येन ध्यानादिकेन। वर्धन्तः- वर्धयन्तः सन्ति ॥८॥

कृ॒ष्णः श्वे॒तो॑ऽरु॒षो यामो॑ अस्य ब्र॒ध्न ऋ॒ज्र उ॒त शोणो॒ यश॑स्वान्।
हिर॑ण्यरूपं॒ जनि॑ता जजान॥ १०.०२०.०९

अस्य- अग्नेः। कृष्णो यानः- धूमादिमार्गः। अरुषः- रोचमानः। ब्रध्नः- महान्। ऋज्रः- आर्जवसंपन्नः। उत- अपि च। शोणः- रक्तो दीप्तिमानिति भावः। यशस्वान्- कीर्तिमान्। श्वेतो

यामः- अर्चिरादिमार्गः। जनिता- सर्वलोकस्रष्टा हिरण्यगर्भो विष्णुर्वा। हिरण्यरूपम्- भारूपमर्चिरादिमार्गम्। जजान- ससर्ज ॥९॥

एवा ते अग्ने विमदो मनीषामूर्जो नपादमृतेभिः सजोषाः।
गिर आ वक्षत्सुमतीरियान इषमूर्जं सुक्षितिं विश्वमाभाः॥ १०.०२०.१०

एव- एवम्। ऊर्जो नपात्- शक्तिज। अग्ने। अमृतेभिः- अमृतमयरसधाराभिः सोमैः। सजोषाः- सङ्गतः सन्। विमदः- विशेषानन्दयुक्तः। वि वो मद इति श्रुतेः। ते- त्वदर्थम्। गिरः- मन्त्रान्। आ वक्षत्- आभिमुख्येनोक्तवान्। सुमतीः- शोभनबुद्धीः। इयानः- प्रापयन्। इषम्- सदिच्छाम्। ऊर्जं- प्राणम्। सुक्षितिम्- शोभनाध्यात्मसाधनभूमिकाम्। विश्वम्- सर्वम्। आभाः- उद्दीपय ॥१०॥

२१

ऐन्द्रो विमदः, प्राजापत्यो वा,वासुक्रो वसुकृद्वा। अग्निः। आस्तारपङ्क्तिः

आग्निं न स्ववृक्तिभिर्होतारं त्वा वृणीमहे।
यज्ञाय स्तीर्णबर्हिषे वि वो मदे शीरं पावकशोचिषं विवक्षसे॥ १०.०२१.०१

स्ववृक्तिभिः- स्वनियमैः पापवर्जनैः। न- संप्रति। आ- आभिमुख्येन। स्तीर्णबर्हिषे- लब्धभूमिकाय। यज्ञाय- उपासनाय। शीरम्- अनुशायिनम्। पावकशोचिषम्- पावनभायुक्तम्। अग्निम्- सर्वभूतहितक्रतुम्। होतारम्- देवाह्वातारम्। त्वा- भवन्तम्। वि वो मदे- भवदानन्दे। वृणीमहे- वरयामहे। विवक्षसे- महान् भवसि ॥१॥

त्वामु ते स्वाभुवः शुम्भन्त्यश्वराधसः।
वेति त्वामुपसेचनी वि वो मद ऋजीतिरग्न आहुतिर्विवक्षसे॥ १०.०२१.०२

अग्ने- सर्वभूतहितक्रतो। ते- तव। स्वाभुवः- स्वयंभुवः। अश्वराधसः- प्राणसंपदः। त्वाम्- भवन्तम्। शुम्भन्ति- शोभयन्ति। वि वो मदे- भवदानन्दे। उपसेचनी- क्षरणशीला। ऋजीतिः- आर्जवयुक्ता। आहुतिः। त्वाम्- भवन्तम्। वेति- गच्छति ॥२॥

त्वे धर्माण आसते जुहूभिः सिञ्चतीरिव।

कृष्णा रूपाण्यर्जुना वि वो मदे विश्वा अधि श्रियो धिषे विवक्षसे॥ १०.०२१.०३

जुहूभिः- आहुतिभिः। सिञ्चतीरिव- सिञ्चन्त्य आप इव। त्वे- त्वय्यग्नौ। धर्माणः- धर्माः। आसते- विद्यन्ते सेवन्ते वा। वो मदे- भवदानन्दे। कृष्णा रूपाणि- धूमादिमार्गमभ्युदयात्मकम्। अर्जुना- अर्चिरादिमार्गं निःश्रेयसात्मकम्। विश्वा अधि श्रियः- तत्संबन्धिसर्वमङ्गळानि। धिषे- धारयसि ॥३॥

यमग्ने मन्यसे रयिं सहसावन्नमर्त्य।

तमा नो वाजसातये वि वो मदे यज्ञेषु चित्रमा भरा विवक्षसे॥ १०.०२१.०४

सहसावन्- सहनशील। अमर्त्य- अमर। अग्ने- सर्वभूतहितक्रतो। यम्- याम्। रयिम्- दानयोग्यसंपदमिति। मन्यसे- चिन्तयसि। तम्- ताम्। चित्रम्- विचित्राम्। वाजसातये- हव्यलब्धये। नः- अस्मदर्थम्। यज्ञेषु- पूजासु दानेषु सङ्गतिकरणेषु। वो मदे- भवदानन्दे। आ भर- आहर ॥४॥

अग्निर्जातो अथर्वणा विदद्विश्वानि काव्या।

भुवद्दूतो विवस्वतो वि वो मदे प्रियो यमस्य काम्यो विवक्षसे॥ १०.०२१.०५

अथर्वणा- चित्तवृत्तिनिरोधकेन। थर्वतिश्चरतिकर्मा तत्प्रतिषेध इति यास्कः। अग्निः- सर्वभूतहितक्रतुः। जातः- प्रकटितः। विश्वानि- सर्वाणि। काव्यानि- दर्शनानि। विदत्- ज्ञातवान्। लब्धवान्। विवस्वतः- सेवकस्य। दूतः। भुवत्- भवति। वो वि मदे- भवदानन्दे। यमस्य- नियमाधिदैवतस्य। काम्यः- प्रियः। भवसि ॥५॥

त्वां यज्ञेष्वीळतेऽग्ने प्रयत्यध्वरे।

त्वं वसूनि काम्या वि वो मदे विश्वा दधासि दाशुषे विवक्षसे॥ १०.०२१.०६

अग्ने- सर्वभूतहितक्रतो। प्रयत्यध्वरे- नियमसंपन्ने ध्वररहितकर्मणि। त्वाम्- भवन्तम्। यज्ञेषु- उपासनेषु। ईळते- स्तुवन्ति। वि वो मदे- भवदानन्दे। दाशुषे- दात्रे। त्वम्। विश्वा- सर्वाः। काम्या वसूनि- इष्टाः संपदः। दधासि- धारयसि ॥६॥

त्वां यज्ञेष्वृत्विजं चारुमग्ने नि षेदिरे।

घृतप्रतीकं मनुषो वि वो मदे शुक्रं चेतिष्ठमक्षभिर्विवक्षसे॥ १०.०२१.०७

अग्ने- सर्वभूतहितक्रतो। मनुषः- उपासकाः। यज्ञेषु- दानेषु पूजासु सङ्गतिकरणेषु। ऋत्विजम्- आचार्यम्। चारुम्- सुन्दरम्। घृतप्रतीकम्- दीप्त्या ज्ञातम्। शुक्रम्- शुभ्रम्। अक्षभिः चेतिष्ठम्- अतिशयचेतनम्। वि वो मदे- भवदानन्दे। नि षेदिरे- स्थापितवन्तः ॥७॥

अग्ने शुक्रेण शोचिषोरु प्रथयसे बृहत्।

अभिक्रन्दन्वृषायसे वि वो मदे गर्भं दधासि जामिषु विवक्षसे॥ १०.०२१.०८

अग्ने। शुक्रेण- शुभ्रया। शोचिषा- दीप्त्या। उरु- विस्तीर्णम्। बृहत्- महत्पदम्। प्रथयसे- ख्यापयसि। अभिक्रन्दन्- शब्दयन्। वृषायसे- वृष इवाचरसि। वि वो मदे- भवदानन्दे। जामिषु- तव बन्धुभूतेषूपासकेषु। गर्भं- हृदये सद्भावनम्। दधासि- धारयसि ॥८॥